

Narvalaisuus - lestadiolainen väylä helluntaiherätykselle

Mauri Kinnunen

Narvalaisuutta on pidetty lähinnä lestadiolaisen uudenheräyksen sisällä 1800- ja 1900-lukujen vaihteessa ja 1900-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä vaikuttaneena äärimmäisen hurmoksellisena liikkeenä. Sen juuret ovat Viron lestadiolaisuudessa, ja liike sai kannatusta Viron ohella Inkerissä sekä Kaakkois- ja Etelä-Suomessa. Tällä alueella suunnan vaikutus kosketti ainakin lyhytaikaisesti kaikkia lestadiolaisyhteisöjä. Vaikka lestadiolaisuutta on tutkittu varsin paljon, on tämä varsin voimakkaasti herätysliikkeeseen vaikuttanut suuntaus jäänyt lähes täysin vaille huomiota. Monille on jäänyt tuntemattomaksi myös se keskeinen osuus, mikä tällä lestadiolaisuuntauksella oli helluntaiheräyksen alkuvaiheissa Suomessa. Tämän artikkelin tarkoituksena on lyhyesti luoda katsaus narvalaisuuden vaiheisiin. Näkökulmani on historioitsijan, ei teologin.

1. Lestadiolaisuus Virossa

Pietarin lestadiolaisyhteisön välityksellä herätysliike saavutti Viron. Lestadiolaisuuden levitessä kaupunkiin joutuivat siellä asuneet virolaiset tekemisiin liikkeen kanssa. Jotkut heistä kokivat kääntymyksen, ja kaupungissa alkoi vironkielinen seuratoiminta. Se jatkui 1890-luvulle Villem Vinkelbergin toimiessa saarnaajana. Vironkielinen saarnatoiminta lakkasi vähitellen, koska kaikki vironkieliset lestadiolaiset ymmärsivät suomea.¹

Viron alueelle lestadiolaisuus levisi vuonna 1886. Tällöin Jöhvin seurakunnassa syntynyt Liisa Heinrichson Pietarista

vieraili sukulaistensa luona Narvassa. Hän oli liittynyt lestadiolaisuuteen noin vuotta aikaisemmin Pietarissa. Liisa Heinrichson puhui kääntymyksestään sukulaisilleen ja ystävilleen, jolloin seudulla syntyi lestadiolaista herätystä.² Viron lestadiolaisuuden voimakas laajenemisvaihe ajoittui 1890-luvun alkuvuosiin. Tässä vaiheessa lestadiolaistuiivat melkein kaikki herätysliikkeen saarnaajina myöhemmin toimineet henkilöt.³

Lestadiolaisuuden kannatus keskittyi Viron itäosiin, jossa Narvasta muodostui herätysliikkeen keskus. Liikkeeseen kuuluvia kertoi Narvan Aleksanterin seurakunnan kirkkoherra R. Paucker olevan vuonna 1893 noin 250 henkeä. Neljä vuotta myöhemmin hän arvioi seurakunnan lestadiolaisten määrän yhä kasvaneen. Narvasta käsin herätysliike levisi Narva-Joensuun, Jöhvin ja Viru-Nigulan seurakuntiin. Lestadiolaisuutta oli myös Tallinnassa, jonne vaikutteet tulivat suoraan Suomesta.⁴ Herätysliikkeeseen kuuluneiden määrä lienee suurimmillaan ollut 400–500 henkeä.⁵

Viron lestadiolaisyhteisöjen yhteydenpito suuntautui lähinnä Pietariin, josta saarnaajat Karl Teodor Lindström, Juho Mikkola, Heikki Kultala ja Juho Ellonen vierailivat saarnamatkoillaan Narvan seudulla. Virossa papisto asennoitui liikkeeseen erittäin kielteisesti herätysten alkuvaiheessa. Kirkkoherra Pauckerin painostustoimenpiteiden seurauksena jouduttiin vuokrattu seurahuoneisto sulkemaan joksikin aikaa. Paucker piti lestadiolaisuutta lahkona, ja hän kritisoi useita liikkeen oppikäsityksiä sekä sen harjoittamaa sielunhoitokäytäntöä. Narva-Joensuun ja Jöhvin kirkkoherrojen asenne oli samoin kielteinen. Kriitikissään eivät virolaiset papit juurikaan poikenneet suomalaisista virkaveljistään.⁶

2. Narvalaisuuden synty ja leviäminen

Sekä *Pekka Raittila* että *Jouko Talonen* toteavat tutkimuksissaan, että narvalaisuus oli lähinnä uudenheräyksen lieveilmiö.⁷ Käsitellen narvalaisuutta tässä yhteydessä omana suuntanaan, koska sillä oli omaa, erillistä seuratoimintaa 1900-luvun kahdella ensimmäisellä vuosikymmenellä. Lisäksi ryhmittymän vaikutus Kaakkois-Suomen, Viron ja Inkerin lestadiolaisyhteisöissä oli merkittävä. Suunnan vaikutus tuntui joillakin paikkakunnilla aina

talvisotaan saakka. Narvalaisuuden syyt löytyvät uudenheräyksen murroksesta. Uudenheräyksen saavuttua Etelä-Suomeen se sai vahvan aseman alueen useissa kaupungeissa. Pietarin lestadiolaisiyhteisö lähes kokonaisuudessaan omaksui uudenheräyksen. Sen seurauksena tuomittiin siihenastinen "kristillisuus" sekä Pietarissa että lähes koko Etelä-Suomessa. Tämän uudenheräyksen "kiivaimman" vaiheen aikana vieraili narvalainen lestadiolainen Jüri Jegor Pietarissa. Hän vei mahdollisesti kielellisten väärinymmärrysten seurauksena "epätoivon" opin Narvaan. Tuloksena oli "kaaos" Narvan lestadiolaisyhteisössä.⁸ Yhteisön kokoontumisissa Raamatun lukeminen alkoi jäädä vähemmälle, ja painopiste siirtyi ns. sisäiseen sanaan.

Syntyi voimakas, ekstaattis-hurmoksellinen herätys, jonka karismaattiseksi johtajaksi nousi Katariina Olli -niminen (Narvan Katri) kansannainen. Ekstaattiset ilmiöt, näyt, hurmoskokemukset ja julkiripin vaatimus kuuluivat sisäisen sanan ohella liikkeen tuntomerkkeihin. Narvalaisten seurakuntaan pääsemisen ehtona oli julkirippi. Esiintyi myös käsitystä, että julkiripin tehnyt ja seurakunnan päästön saanut uskova tuli pyhäksi eikä tehnyt enää "syntiä".⁹

Narvalaisuuden taustoja etsittäessä yksi selitys saattaisi olla Narvan lestadiolaisyhteisössä ilmenneet erimielisyydet ja kilpailu siitä, "kuka on suurin".¹⁰ Tämä johti sisäisten ilmoitusten voimakkaaseen korostamiseen ja "kilpailuun" julkiripin käytössä. Toinen mahdollinen selitys voisi löytyä Narvan seudun herrnhutilaisesta, Kristus-mystiikkaa painottaneesta, uskonnollisesta pohjavireestä. Inkerissä ja Viipurin läänissä vaikuttaneen hyppääjäliikkeen vaikutus olisi myös tutkimisen arvoinen. Narvalaisuus syntyi herätysliikkeen esiintymisalueen äärimmäisellä eteläreunalla, josta yhteydet liikkeen epäviralliseen johtoon olivat heikot. Tämä osaltaan mahdollisti hurmoksen synnyn ja leviämisen.¹¹

Narvan lestadiolaisyhteisö ei suinkaan ollut yksimielisesti hurmosliikkeessä mukana, vaan eräät sen jäsenet pyysivät jo hurmoksen alkuvaiheessa apua Pietarista tilanteen rauhoittamiseksi. Narvaan saapui saarnaaja Karl Teodor Lindström, joka pyrki palauttamaan entisen seurajärjestyksen ja nousi Katri Ollia vastaan.¹² Hurmos ei kuitenkaan asettunut, vaan levisi nopeasti Inkerin maaseudulle ja Pietariin. Narvalaisuus tempasi alku-

vaiheessa mukaansa suurimman osan Pietarin lestadiolais-yhteisöstä. Kaupungissa tuolloin asuneista saarnaajista sen ulkopuolelle jäi ainoastaan Juho Mikkola. Esimerkiksi Narvaan hurmosta tyynnyttämään lähetetty Karl Teodor Lindström teki vielä saman vuoden joulukuussa (1899) julkisen synnintunnustuksen pyytäen anteeksi aikaisempaa vastustustaan.¹³ Lindströmin lisäksi narvalaisuuteen liittyivät Pietarin saarnaajista Heikki Kultala, Axel Helsingius ja Karl Sohlman. Myös Pietarissa hurmosliikkeeseen liittyi julkiripin vaatimus, rajut liikutukset ja toisten lestadiolaisten ankara tuomitseminen.¹⁴ Narvalaisuuteen liittyi jo tässä vaiheessa myöhemmälle helluntailikkeelle tyypillisiä piirteitä: "Nyt se ilmestyy semmone kristillisyyden kuin apostoliin aikana että tehtään ihmeitä ja tunnustähtiä vielä". Liikkeen piirissä odotettiin myös Pyhän Hengen vuodatusta.¹⁵

Suomeen narvalaisuus saapui lappeenrantalaisen saarnaaja Aleksanteri Kumpulaisen tuomana jo samana vuonna (1899). Se sai kannatusta lähinnä Etelä-Suomen kaupunkien lestadiolais-yhteisöissä, ennen kaikkea uudenheräyksen piirissä. Narvalaisuudella tiedetään olleen kannatusta Helsingissä, Joensuussa¹⁶ ja Turussa. Etelä-Pohjanmaalla hurmosliike sai kannattajia, mutta "alkuhumauksen" mentyä ohi ohjattiin "erehtyneitä keskusteluin selvään raamatulliseen oppiin". Monella paikkakunnalla, kuten Satakunnan Ahlaisissa, ei narvalaisia laskettu lainkaan saarnaamaan. Myös Joensuussa estettiin heidän toimintansa rukoushuoneella, mutta siitä huolimatta narvalaisuus sai jalansijaa kaupungin lestadiolais-yhteisössä. Pohjoisessa hurmos eteni Nivalan ja Ylivieskan korkeudelle saakka.¹⁷

Narvalaisuus jakaantui ilmeisesti varsin aikaisessa vaiheessa kahtia. Toisen, maltillisemman suunnan johtoon nousi Karl Teodor Lindström. Toista, kiivashenkistä, hurmoksellista ja tuomiohenkistä suuntausta johti Aleksanteri Kumpulainen. Lindström ei hyväksynyt Kumpulaisen vaatimusta tarkasta muoto-seikkoihin pitäytymisestä synninpäästön yhteydessä eikä ehdotonta julkirippiä. Varsinkin Kumpulainen kiersi ahkerasti oppiaan levittämässä Etelä-Suomen lestadiolais-yhteisöihin. Molemmat narvalaissuunnat erosivat uudesheräyksestä siinä, että niissä julistettiin "avaraa" evankeliumia vanhoillis- ja esikoislestadiolaisten tavoin.¹⁸ Viipurin läänin alueen lestadiolais-yhteisöissä tuntui narvalaisuuden vaikutus ilmeisesti kaikkialla. Viipurissa

siihen liittyi mm. kivenhakkaajaliikkeen johtaja Mikko Mäkinen¹⁹, joka esiintyi jonkin verran saarnaajana.

Maltillisemmän narvalaisuuden keskushenkilö Karl Teodor Lindström muutti Viipuriin vuosien 1903–1905 välisenä aikana. Kun hänen ei annettu saarnata Viipurin seurahuoneella, hän puhui narvalaisten järjestämissä kotiseuroissa. Aleksandra Mäkinen on haastattelussaan arvioinut narvalaisten määräksi Viipurissa vain parikymmentä henkeä. Hurmos tempasi kuitenkin alkuvaiheessa mukaansa huomattavasti suuremman määrän paikkakunnan lestadiolaisia. Esimerkiksi Johannes Paksuniemi kertoi kirjeessään tammikuussa vuonna 1901 narvalaisuuden olevan vallalla Viipurin lestadiolaisyhteisössä.²⁰

Käkisalmissa liittyi narvalaisuuteen paikkakunnan kolmesta saarnaajasta kaksi, August Pohjolainen (1872–1947) ja Kalle Korhonen. Myös Kittilästä Käkisalmeen muuttanut metsänhoitaja Frans Silén oli liittynyt hurmosliikkeeseen. Sekä Korhonen että Pohjolainen irtaantuivat kuitenkin pian narvalaisuudesta liittyen takaisin uuteenheräykseen. Sen sijaan Silén oli mukana narvalaisuuden toiminnassa ilmeisesti kuolemaansa saakka.²¹ Hurmos sai pysyvämmän jalansijaa lisäksi Impilahdella,²² Kotkassa²³ ja Lappeenrannassa.²⁴

Narvalaisuuden vaikutus tuntui vahvana ennen kaikkea niillä seuduilla, joista oli vilkkaat yhteydet Pietariin. Esimerkiksi Värtsilän lestadiolaisyhteisöstä yli puolet liittyi alkuvaiheessa hurmosliikkeen mukaan.²⁵ Myös Karjalan kannaksen itäisissä pitäjissä narvalaisuus oli valtasuunta 1910-luvun alkuvuosiin saakka. Tällöin vanhoillislestadiolaiset saarnaajat Heikki Jussila ja Taavetti Jokinen pyydettiin Pietarin-matkan yhteydessä seurojen pitoon Uudellekirkolle, jolloin suurin osa Kuolemajärven ja Uudenkirkon lestadiolaisista siirtyi vanhoillisuuteen.²⁶

"Ollessani saarnaaja August Backin kanssa seuramatkalla Pietarissa, tuli sinne seuroihin Uudeltakirkolta eräs kauppias, jolle Jumala sanan kuulossa avasi ymmärryksen silmät. Hän pyysi: "Lähtekää rakkaat veljet, Uudellekirkolle seuroja pitämään. Meitä on siellä suuri joukko, jotka kaikki olemme eksytettyjä." Siellä, Daavid Hussin talossa ensimmäisen puheen aikana, nousi heidän saarnaajansa Markku Saksi kolme kertaa pyytämään anteeksi eksymistään. Ja joukko tuli niinkuin lampaat paimenensa perästä. Kun Uudellekirkolle näin aukesi tie, lähetti

lähetystoimikunta sinne minut saarnaaja David Jokisen kanssa. Me kuljimme Uudenkirkon, Kuolemajärven ja Koiviston pitäjissä pari kuukautta. Siellä selvisivät melkein kaikki eksytetyt."

Narvalaisuutta esiintyi haastattelutietojen mukaan ainakin pienessä määrin, edellä mainittujen paikkakuntien lisäksi, Sortavalassa, Harlussa,²⁷ Jaakkimassa²⁸ ja Koivistolla.²⁹ Narvalaisuuden kannatus näyttää olleen vahvinta kaupungeissa ja teollisuustaaajamissa. Maaseudulla sen kannatus oli vähäisempää. Tästä kertoo sekin, ettei yksikään siihen liittyneistä saarnaajista toiminut maanviljelijän ammatissa. Sen sijaan he olivat joko käsityöläisiä tai työmiehiä.

3. Liikkeen sammuminen – kanava helluntaiherätykselle

Narvalaisuuden kiihkeän, pari vuotta kestäneen etenemisvaiheen jälkeen alkoi liikkeen taantuminen lähes yhtä nopeasti. Niinpä vuonna 1908 oli liikkeen syntymäseudulla Narvassa enää puolenkymmentä suunnan kannattajaa.³⁰ Usealla paikkakunnalla nousivat keskeiset lestadiolaisvaikuttajat vastustamaan liikettä, ja sen toiminta näillä paikkakunnilla hiipui muutaman vuoden kuluttua.³¹

Voimakasta suoneniskua narvalaisuudelle merkitsi ainakin Viipurin ja Lappeenrannan seudulla Ruotsin Lapista tulleiden esikoissaarnaajien vierailut vuosina 1902–1903. Tällöin huomattava osa narvalaisista liittyi esikoislestadiolaisuuteen. Lappeenrannassa kerrottiin "Kumpulaisen lauman (narvalaisten) menneen ihan sileäksi".³² Hajaannuksen narvalaisten keskuudessa mahdollisesti osaltaan Aleksanteri Kumpulaisen joutuminen samaan aikaan vankilaan kolmeksi kuukaudeksi kunnianloukkauksesta.³³ Kunnianloukkaustuomio liittyi kahden lestadiolaisen, Heikki ja Maria Pajarin, syksyllä 1900 tapahtuneisiin murhiin. Murhatutkimusten yhteydessä syyllistyi Kumpulainen perättömiin syytöksiin, joiden kimmokkeena olivat ilmeisesti uskonnolliset erimielisyydet.³⁴

Useat narvalaisuuteen liittyneet saarnaajat palasivat joidenkin vuosien kuluttua lestadiolaisuuden maltillisempiin suuntauksiin. Uuteenheräykseen liittyivät saarnaajat Kalle Korhonen, August Pohjolainen ja Heikki Kultala.³⁵ Vanhoillislestadiolaisuuteen siirtyivät useat narvalaiset pastori Pekka Fredrik Lappalaisen

suorittamien matkojen yhteydessä vuosina 1909–1911. Narvalaisten saarnaajista liittyivät vanhoillisuuteen viipurilainen Mikko Mäkinen³⁶ ja värtsiläläinen Matti Auvinen oltuaan narvalaisuudessa useita vuosia.³⁷

Narvalaisuudella oli tärkeä osuus helluntailiikkeen ensimmäisten kosketusten syntymisessä Suomeen. Nimittäin Helsingissä asunut narvalaissaarnaaja Johan Johansson (1864–1931)³⁸ ja tammisaarelainen muurarimestari H. W. Sjöblom lähtivät jouluna 1910 tapaamaan Kristianiaan norjalaista saarnaajaa Thomas Barrattia, jonka toiminnan seurauksena Kristianian seudulla oli syntynyt uskonnollista herätystä.³⁹ Vierailun aikana narvalaiset esittivät Barratille pyynnön saapua Suomeen. Johansson ja Sörnäisten yhteiskoulun johtajatar Hanna Castrèn (1862–1943) tekivät uuden matkan Kristianiaan helluntaikokouksiin juhannuksena 1911 uudistaen pyyntönsä. Barrattin matka toteutui lopulta syksyllä 1911.⁴⁰

Ensimmäiset tilaisuudet järjestettiin Helsingin Rauhanyhdistyksen rukoushuoneella, ensin suuressa salissa, myöhemmin ns. katakombissa. Näissä kokouksissa sai eräs lestadiolaisnainen henkikasteen ja tapahtui myös sairaiden parantumisia. Barrat kävi matkansa aikana tapaamassa Tammisaarella pääkaupunkiseudun narvalaisten keskeistä vaikuttajaa Frans Siléniä.⁴¹ Barrattin matka suuntautui Helsingin lisäksi Kuopioon, Viipuriin, Pietariin, Tampereelle ja Turkuun. Näillä paikkakunnilla hän esiintyi myös narvalaisten tilaisuuksissa. Viipurissa hän tapasi muun muassa Aleksanteri Kumpulaisen.⁴² Pietarissa lestadiolaiset (ilmeisesti lähinnä narvalaiset) osallistuivat aktiivisesti Barrattin tilaisuuksiin. *Pari lestadiolaista sisarta ilostui, joskin vähän liikaa, että jotkut lähtivät pois loukkaantuneena.*⁴³

Barrattilla oli ensimmäisellä Suomen-matkallaan yhteyksiä vapaakirkollisiin piireihin, metodisteihin sekä babtisteihin. Silti narvalaisten osuus oli ilmeisesti merkittävin. Nimenomaan narvalaiset kutsuivat Barrattin Suomeen ja järjestivät Helsingin Rauhanyhdistykseltä kokoustilat. Matkan järjestelyissä oli Hanna Castrénilla ja Johan Johanssonilla keskeinen osuus. Saarnaaja Johansson toimi ensimmäisellä matkalla lisäksi Barrattin tulkkina. Kun vuoden 1912 alussa alkoi helluntailiikkeen lehden Ristin Voiton julkaiseminen, toimi sen ensimmäisenä (nimellisenä) julkaisijana muurarimestari H. W. Sjöblom. Thomas Barrat hoiti

kuitenkin käytännössä päätoimittajan tehtäviä Norjasta käsin.⁴⁴ Alkuvaiheitten jälkeen siirtyi helluntailiikkeen johto pois narvalaisten käsistä. Osa Barrattiin yhteydessä olleista palasi takaisin lestadiolaisuuden muihin haarautumiin. Esimerkiksi Barrattia Suomeen kutsumassa olleet Johan Johansson ja H. W. Sjöblom liittyivät takaisin uuteenheräykseen.⁴⁵ Useat sen sijaan jatkoivat toimintaansa helluntailiikkeessä etääntyen lestadiolaisuudesta.⁴⁶

Huolimatta siitä, että narvalaisuus menetti kannattajia sekä muille lestadiolaisuuden haaroille että helluntailiikkeelle, jatkoivat narvalaisuuden maltillisemmän haaran kannattajat omia kokoontumisiaan ensimmäiseen maailmansotaan saakka. K. T. Lindström saarnasi kotiseuroissa ja pysyi narvalaisena kuolemaansa (1917) saakka. Helsingissä narvalaiset kokoontuivat rauhanyhdistyksen ns. katakombeissa vielä vuosina 1915–1917.⁴⁷ Viipurissa narvalaisten seurojen pito (lukuun ottamatta kotiseuroja) loppui vuonna 1909 muutamien narvalaisten liityttyä vanhoillisuuteen ja useiden uuteenheräykseen. Uusheränneet ja narvalaiset tekivät lopullisesti sovinnon Viipurissa vuonna 1913.⁴⁸ Viipurin lestadiolaisyhteisöissä tuntui narvalaisuuden vaikutus kuitenkin vielä 1920- ja 1930-luvuilla,⁴⁹ samoin Värtsilässä 1920-luvulla. Vastaavia tietoja on myös Harlun ja Sortavalan seudulta.⁵⁰

LÄHDEVIITTEET

1. KA. SKHSA. HKE. Erland Rantasen muistelmat.; Talonen 1988b, 13.
2. KA. SKHSA. HKE. Erland Rantasen muistelmat.; Talonen 1988b, 13–14.
3. Virossa toimivat ennen vuosisadan vaihdetta saarnaajina seuraavat henkilöt: Ans Hauki, Klaus Huusman (1870–1920), Jüri Jegor, Jaan Kaera, Jüri Karja, August Kaswendig, Juri Koch (s. 1859), Kristian Pisu (1820–1903), Peter Saarman (1853–1922), Kristjan Sepp (1864–1918), Jüri Vatt (1856–1926) ja Villem Vinkelberg (s. 1854) (Talonen 1988b, 79–83).
4. Erviö 1936, 89–92.; Talonen 1988b, 16–18.
5. Erviö 1936, 89–92.
6. KA. SKHSA. HKE. Erland Rantasen muistelmat.; Erviö 1936, 87.; Talonen 1988b, 14, 20.
7. Raittila 1967, 344.; Talonen 1988b, 22.

8. KA. SKHSA. HKE. Erland Rantasen haast. 18.10.1936.

9. Virkkala 1945, 113-114.; Jussila 1948, 101-102.; Talonen 1988b 23.; KA. MEMK. Pietari Hanhivaaran kirje Mikko Saarenpäälle 22.2.1900. Erland Rantanen ja Miina Karja (KA. SKHSA. HKE. Erland Rantasen ja Miina Karjan haast. 7.3.1935) ovat kuvanneet haastattelussaan 7.3.1935 tuota aikaa seuraavasti: "Narvalaisuuden perustana olivat ankara synninhätä, joka pakotti ihmiset tunnustamaan syntinsä ja siitä sekä syntien anteeksitodistamisesta seurannut suuri, sydämen täyttävä ilo ja riemu...Alkoi aivan yleinen ja julkinen syntien tunnustaminen. Ihmiset odottivat vain vuoroaan, milloin saisivat polvistua toisten keskelle syntejään tunnustamaan ja saamaan toisilta, jo syntinsä anteeksi saaneilta, todistuksen syntien anteeksi antamisesta. Sen saatuaan täytti tunnustajan suuri ilo ja hän rupesi kiittämään Jumalaa suurin liikutuksin, käsiään taputtaen ja hyppien. Tällaista menoa jatkui aamuun asti...kerran jälleen oli joukko Narvan uskovaisia matkalla Riiginkylään kokousta pitämään. heidän joukossaan oli. Mihkel Vospert, joka kulki joukon edellä tanssien ja hyppien ja käsiään yhteen lyöden koko matkan sanoen olevansa *Jumala poja pruut* (Jumalan Pojan morsian)...Kerran eräs Narvasta kotoisin ollut tuli Ropsun kartanoon (narvalaisten lestadiolaisten omistama kartano Inkerin Narvusissa) ja näki, miten sen neljä isäntää toisaan kädestä pitäen hyppivät ympäri huonetta. Tiedustellessaan syytä hän sai vastauksen: *Täällä vietetään tuhlaajapojan häitä*.

10. Hanhi-Pietin kok.; J.E.Mikkolan kirje 3.5.1896.

11. Talonen 1988b, 72.; Oiva Virkkala pitää narvalaisuutta eräänlaisena uudenheräyksen ja vanhoillislestadiolaisuuden välisenä heiluriliikkeenä. Hänen mielestään uusiheräys syntyi aikaisemman lestadiolaisuuden ulkokohtaisen seurakuntaopin ja äärimmäisevankelisen suuntauksen vastapainoksi korostaen uskon subjektiivisia puolia. Narvalaisuus merkitsi heilurin palaamista vanhoillislestadiolaista äärtä kohti (Virkkala 1945, 121). Tätä käsitystä tukee Aleksandra Mäkisen muistelu: "Jo vuonna 1899 kesällä Lindström ja Mikko Saarenpää keskustelivat Pietarissa suutari Jalon (saarnaaja Kustaa Jalo ?) asunnossa. Lindström sanoi, että uusheräys muuttuu körttiläisyydeksi, painuu pimeäksi ja loppuu, ellei ruveta evankeliumia saarnaamaan. (KA. MEMK. Aleksandra Mäkisen haastattelu). Vanhoillislestadiolainen saarnaaja Heikki Jussila on kuvannut narvalaisuutta "moukariksi, joka säälimättä löi uuttaheräystä ja murskasi sen suuressa määrin".(Jussila 1948, 104).

12. KA. SKHSA. HKE. Erland Rantasen haast. 18.10.1936.

13. KA. MEMK. Aleksandra Mäkisen haast.; Virkkala 1945, 115-116.; Aatami Alkion haast. (PMS näytenumero 4/15.6.1954)

14. Hanhi-Pietin kok. Tunnistamaton fragmentti Pietarista 23.8.1900.; Raittila 1967, n:ot 94, 214.; Talonen 1988b, 72.; Pietarilaissyntyinen, Outokummussa nykyisin asuva Alma Parviainen mainitsee haastattelussaan 29.12.1991 äitinsä (Maria Kemppinen, os. Blomgren, pietarilaisen vanhoillislestadiolaisen saarnaajan August Backin vaimon sisko) muistelleen, että uudenheräyksen ja narvalaisuuden vallattua Pietarin lestadiolaisyyhteisön olisi kaupungissa ollut vain

kolme vanhoillislestadiolaista perhettä. Monet kokivat julkiripin vaatimuksen painostukseksi: "Ala siekii tulla, kyl siulkii on pöttyitä".

15. Hanhi-Pietin kok. Antti Räsäsen kirje Kotkasta 22.12.1899.

16. Narvalaiset pyysivät vuonna 1902 omaa seuravuoroa Joensuun Rauhanyhdistyksellä. Johtokunta kielsi kokouksessaan 1.2.1902 yksimielisesti narvalaisten kokoontumisen rukoushuoneellaan. Asia oli uudelleen esillä vuosikokouksessa 14.2.1902 ja johtokunnan kokouksessa 22.12.1902. Päätös oli molemmissa kokouksissa jälleen kielteinen.(JRYA (uush). Pöytäkirjat 1900-1935)

17. Narvalaisuuden leviämisestä ja kannatuksesta eri paikkakunnilla: Helsinki: ks. Hanhi-Pietin kok. Emil Koskisen kirje 7.9.1901 ja Mikkolan kok. Emil Koskisen kirje 5.5.1900, G.A.Sundströmin kirje 21.12.1900.; Joensuu: ks. Hanhi-Pietin kok. W. L. Tukiaisen kirje 30.7.1900, KA. MEMK. Aleksandra Mäkisen haast.; Kotka: ks. Hanhi-Pietin kok. Antti Räsäsen kirje 30.4.1902.; Kuolemajärvi: ks. OMA. Laestadiana 9. Abraham Pentikäisen kirje.; Käkisalmi: ks. OMA. Laestadiana 9. Aa:2. J. E. Mikkolan kirje 29.6.1904.; Nivala: ks. SKHJ K/1. Nivala 127, pp. 342–343.; 127c, pp. 379–380. Tampere: ks. OMA. Laestadiana 9. Juho Sahlmanin kirje 19.1.1901.; Turku: ks. OMA. Laestadiana 9. Aa:1. Mimmi Ahoniuksen kirje 10.5.1902.; Viipuri: ks. Paksuniemen kok. Johannes Paksuniemen kirje 28.1.1901, KA. MEMK. Aleksandra Mäkisen haast.; Ylivieska: ks. Mikkolan kok. J. A. Lassilan kirje 10.12.1902, SKHJ. K/1. Ylivieska 103N, pp. 45.; Lisäksi ks. Virkkala 1945, 113, 119–120.; Talonen 1988b, 24.

18. KA. SKHSA. Aunon kok. Heikki Jussilan kirje Hanhi-veljeksille 28.5.1914.; KA. MEMK. Aleksandra Mäkisen haast.; Talonen 1988b, 25.

19. RSana 6/1938, 143 (Elias Kokko).; Regina Laitisen haast. 29.2.1992.

20. Paksuniemen kok.; Johannes Paksuniemen kirje 28.1.1902.; KA. MEMK. Aleksandra Mäkisen haast.; HÄ 12/1947, 183.; Raittila 1967, n:o 253.

21. Mikkolan kok. August Pohjolaisen kirje 27.8.1906.; Virkkala 1945, 119.; Jussila 1948, 105.; Raittila 1967, n:o 470. Narvalaisuuden ulkopuolelle jäi paikkakunnan saarnaajista vanhoillisena sittemmin tunnettu Juho Virolainen. (Raittila 1967, n:o 551)

22. Saarnaaja Matti Vanninen kertoo artikkelissaan Lindströmin tuoneen narvalaisuuden Impilahdelle. Myös Aleksanteri Kumpulainen sai paljon ystäviä paikkakunnalla. Alkuvaiheessa näytti siltä, että kaikki seudun lestadiolaiset taipuisivat narvalaisuuteen. Suurin osa ilmeisesti luopui kuitenkin ennen pitkää hurmuksesta ja "antoivat Jumalan hengen nöyryyttää parannukseen". Osa "eksyi kaikenlaisiin opinsuuntiin ja erosi kirkosta tehden puhtaan seurakunnan".(HÄ 10/1940, 132–134).

23. Kotkassa narvalaisuutta alkoi esiintyä vuonna 1900. Saarnaaja Antti Räsäsen kirjeistä ilmenee, että lestadiolaisseurakunta oli vielä yksimielinen vuoden 1899

joulukuussa. Sen sijaan huhtikuussa 1902 hän toteaa: "Mennä vuodena ihmiset kovasti touhuserivät narvalaisuudessa." (Hanhi-Pietin kok. Antti Räsäsen kirjeet 22.12.1899 ja 30.4.1902).

24. Kinnunen 1993, 35–37. Myös Lappeenrannassa narvalaisuuden tunto-merkkeihin kuului julkiripin vaatimus. Jos rippi ei seurakuntaa miellyttänyt, se alkoi perimätieton mukaan laulun: *Ah suruton, koska synnistä lakkaat.* Aikalaiskirjeessä kerrotaan Lappeenranan lestadiolaisyyhteyden olleen tuossa vaiheessa jakaantuneena neljään eri ryhmittymään. Siitä huolimatta kokoonnuttiin edelleen rukoushuoneella yhdessä seuroihin (Einari Koposen haast. 28.3.1992.; Hanhi-Pietin kok., Pekka Kinnusen kirje 8.12.1900)

25. OMA. Laestadiana 10. Juho Nenosen haast. 5.8.1945.

26. Jussila 1948, 105–106. Jussilan kertomus saa vahvistusta myös Siionin Lähetyslehdessä olleista muisteluista ja muistokirjoituksista (Esim. SLL 6/1918, 122.; 8/1924, 122.; 10/1929, 191).

27. SKHJ K/1. Harlu 14N, pp. 320.

28. SKHJ K/1. Jaakkima 10N, pp. 354.

29. Luukka 1964a, 126.

30. OMA. Laestadiana 9. Aa:2. J.E.Mikkolan kirje 2.5.1908.

31. Esim. Luukka 1964a, 126. Kirjeitten perusteella on narvalaisten toiminnan hiipuminen esimerkiksi Käkisalmessa ajoitettavissa vuoteen 1904. (OMA. Laestadiana 9. J.E.Mikkolan kirjeet 29.6. ja 23.9.1904).

32. Paksuniemen kok. Johannes Paksuniemen kirje 16.4.1902.; Hanhi-Pietin kok. Antti Räsäsen kirje 30.4.1902.

33. LKA. Raastuvanoikeus ja maistraatti. Raastuvanoikeuden ptk:t. Varsinais-asiain ptk:t. Cd:27, § 276.; Paksuniemen kok. Johannes Paksuniemen kirje 16.4.1902.; VHA. Päätös 16.12.1901 rkm Johan Ringvallin valitukseen.

34. Oikeudenkäyntiasiakirjoista saa sellaisen käsityksen, että Pajarit olisivat saattaneet olla narvalaisia. Todistajalausunnat kertovat seudun lestadiolaisilla olleen erimielisyyksiä uskonnollisissa asioissa. Asian käsittelyn yhteydessä kuultiin todistajana muun muassa esikoissaarnaajana myöhemmin tunnetuksi tullutta Niklas Mileniä (Raittila 1967, n:o 293). Todettakoon, ettei murhaajilla ollut mitään yhteyttä lestadiolaisuuteen (MMA. Lappee TA. Lappeen talvikäräjät 29.3.1901, § 233.; välikäräjät 7.6.1901, § 2; syyskäräjät 7.10.1901, § 117).

35. Havas 1927, 164.; Raittila 1967, n:ot 201 ja 214.; VÄ 12/1947, 183.

36. KA. MEMK. Aleksandra Mäkisen haast.; Regina Laitisen haast. 29.2.1992.

37. Joensuulainen, Värtsilästä kotoisin ollut saarnaaja, Juho Nenonen on haastattelussaan 5.8.1945 kertonut Auvisen olleen narvalaisuudessa toistakymmentä vuotta. Tämä tuskin lienee mahdollista, sillä Auvinen kuoli jo vuonna

1911. Hän toimi seudulla vanhoillislestadiolaisena saarnaajana useita vuosia ennen kuolemaansa. Nenonen mainitsi siirtymisen vanhoillisuuteen tapahtuneen Auvisen vaimon kuoleman (1906) jälkeen (OMA. Laestadiana 10, Juho Nenosen haast. 5.8.1945.; Raittila 1967, n:o 18).

38. Raittila 1967, n:o 133.

39. Narvalaisten ja Barrattin ensimmäiset kontaktit olivat syntyneet jo tammi-kuussa 1907, jolloin suomalaisia saarnaajia oli ollut mukana hänen kokouksissaan Kristianiassa. Narvalaiset olivat yrittäneet saada Barrattin Suomeen jo vuonna 1908, mutta suunnitelma oli lykkääntynyt Barrattin pitkän Intian-matkan vuoksi. (Ahonen 1994, 36, 43).

40. HÄ 12/1931, 188–189 (Johan Johanssonin muistokirjoitus); Brofeldt 1935, 22.; Ahonen 1994, 43.

41. Brofeldt 1935, 23.; Ahonen 1994, 48–57.

42. Brofeldt 1935, 25.; Ristin Voitto 50, 51–52/1971.; 3,4/1972.; Ahonen 1994, 48-57.; Barrattin toiminta aiheutti sekä kiinnostusta että myös huolta lestadiolaisuuden muissa haarautumisissa (Esim. OMA. Laestadiana 3. Albert ja Hilda Levonin kirje Mikko Saarenpäälle 16.11.1912.; Tuomas Lindbergin kirje Mikko Saarenpäälle 15.6.1912.; Aleksandra Mäkinen on kertonut Aleksanteri Kumpulaisen "menneen helluntailiikkeeseen lopullisesti, kastattaen myös itsensä". KA. MEMK. Aleksandra Mäkisen haast.).

43. Ahonen 1994, 48, 61.

44. Ristin Voitto 4/1972. Venäjän vanhojen uskovaisten perimätieto kertoo kaupungin lestadiolaisyhteisössä tapahtuneesta hajaannuksesta samaan aikaan. Yhteisöstä erosi omaksi seurakunnakseen vapaakirkkollisvaikutteinen ryhmä. (Raportti matkasta Pietarin ja Inkerin ns. vanhojen uskovaisten keskuudessa heinäkuussa 1996.)

45. HÄ 12/1931, 188–189 (Johan Johanssonin muistokirjoitus, jonka toisena laatijana mainitaan H. Sjöblom); Johan Johansson valittiin Helsingin Rauhanyhdistyksen johtokuntaan uudestaan vuonna 1923. Aikaisemmin hän oli kuulunut johtokuntaan vuosina 1889–1899 (Särkiniemi 1988, 159–160).

46. Mm. Hanna Castrén, Anna Brodd ja Matti Rantanen (Brofeldt 1935, 26, 119); Herätysliikekyselyistä löytyi Viipurin läänin alueelta yksi maininta siirtymisestä narvalaisuudesta helluntailiikkeeseen (SKHJ/K 4. Jaakkima 10N, pp. 354).

47. Talonen 1989b, 26.; Aunuksen Wytegrassa jonkinlainen sovinto uusheränteiden ja narvalaisten välille lienee syntynyt jo vuoden 1903 lopulla (Kolk 3/1904, 40–44. Aleks Järvenpään kirje Wytegrasta 25.12.1903), joka kuitenkin rikkoutui vuonna 1908 (Mikkolan kok. Anna Polvisen kirje 27.9.1908).

48. KA. MEMK. Aleksandra Mäkisen haast.

49. KA. MEMK. Aleksandra Mäkisen haast.; Talonen 1989b, 72.; Regina Laitisen haast. 29.2.1992.

50. OMA. Laestadiana 10. Juho Nenosen haast. 5.8.1945.; SKHJ/K 1. Harlu 14N, pp. 340.

Artikkelin lyhenteistä ja tutkimuskirjallisuuden bibliografisista tiedoista ks. esim. seuraavista tutkimuksista Mauri Kinnusen aikaisemman tuotannon lisäksi:

Pekka Raittila, Lestadiolaisuuden matrikkeli ja bibliografia (1967)

Jouko Talonen, Viron lestadiolaisuus 1886–1953 (1989)

Martti Vuollo, Lestadiolaisuus Helsingissä vuoteen 1999. Diss. (1999).